

ПЕРЦЕПЦИЈА ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕ ИЗМЕЂУ МИТОВА И РЕАЛНОСТИ

Садржај: Размотрена је проблематика геополитичког положаја Србије у контексту Цвијићеве теорије центар-периферија и неких новијих разматрања.

Кључне ријечи: Географија, геополитика, Балкан, Србија, теорија Центар-периферија

Abstract: In this article had considered problem of the geopolitical position of Serbia, in context of centre-periphery theory by Jovan Cvijic.

Key words: Geography, Balkans, Serbia, Geopolitics, centar-periphery theory

Увод

Упркос бројним огледима у нашој географској науци још увијек нема комплексне и свеобухватне студије о проблематици положаја Србије. Уџбеничка класика повезује географски положај Србије с подацима о величини и промјенама њене територије, с границама и њиховом бонитацијом и ... с обавезним закључком да је географски положај веома повољан. При том се често цитирају Цвијићева поређења Србије са "кућом на друму", "евроазијским мостом", "капијом истока" и слично. Неки аутори у положају Србије откривају неку мистичну "тајну Балкана" и "спону светова" (catena mundi). У романтичарском заносу Д. Станојевић је 1913. у предговору свог превода Ариостове поеме "Orlando furioso" (Бесни Орландо), писао: "Европа је центар света на овој Земљи. Центар је тог центра између Берлина, Берна и Солуна. У том центру центра светскога живи Српство... Главна светска цада је између Лондона и Цариграда, и у тој главној улици човечанства озидана је кућа Србинова... у центру центра светскога, у оном делу Европе преко којег ће, у блиској будућности, јурити размена свих културних намирница између 200 милиона Европљана и 800 милиона Азијата".

Циљ овога рада је да упореди представе Ј. Цвијића о положају Србије на почетку XX вијека и реализоване до краја XX вијека "користи и штете" од тог положаја за српски народ и државу.

* Проф. др Мирко Грчић, Географски факултет, Београд

Цвијићева теорија балканског центра и периферије

У покушају да усклади аргументе дијаметрално супротних ставова у балканској геополитици, Јован Цвијић је конструисао своју теорију односа "центар – периферија", коју је комбиновао са теоријом географских "особина спајања и прожимања" и њима супротних "особина изоловања и одвајања" Балканског полуострва. У проучавањима геосоцијалне стварности Балкана занимала га је поларизација средиште – залеђе (нодални регион) и језгро – периферија (геополитички регион). Узроке поларизације изналазио је у детерминацији спољашњег простора (енвиронментал детерминизам), и хијерархичности унутрашње организације социјалног простора.

Цвијићеве геополитички ставови су се њихали као клатно између два супротна екстрема – високог академског нивоа и циљева српског националног програма, пре свега уједињења српства. По мишљењу Јована Цвијића Србија је требала да одигра улогу "стожера интеграције" или "Пијемонта" не само српских, него и јужнословенских земаља. Цвијићеве сљедбеници као што су били Тихомир Ђорђевић, Војислав Радовановић, Васа Чубриловић и други, градили су своје ставове на бази Цвијићевих радова са нагласком на релације између географске средине и људских заједница, као и на утицај те средине на цивилизацију и историјски развој балканских народа.

Идеју повезивања између географије и политике, или између научне идеје и националне идеје, Јован Цвијић је пројектовао у својим геополитичким терминима "центар" и "периферија". Његове антропогеографске студије залазе у структуру ондашњег политичког простора Балкана, узимајући у обзир полуострвске географске и геоморфолошке особине, које коначно обликују регионалне везе и односе са Централном и Западном Европом. Цвијићев однос према центру и периферији треба посматрати само као начин на који је он користио оба термина за оцртавање геополитичке карте Полуострва, а не као националистичку ("великосрпску") идеологију.

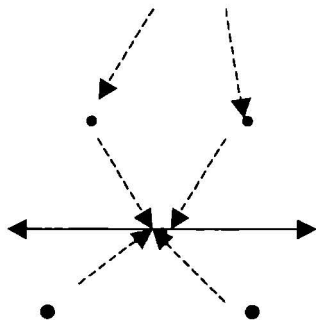
Неке анализе Цвијићевих геополитичких и етно-психичких радова дају основе за конструкцију његове теорије о центру и периферији, њиховим узајамним везама и односима. Основне идеје ове теоријске конструкције су сљедеће:

1. *Територијална диференцијација или социјално-економска неравномерност* развоја земаља или региона, условљена је поларизацијом територије тј. издвајањем центра и периферије. Центар је организатор простора који га окружује, до границе до које допиру његови утицаји. Центар може бити представљен графички као тачка која у свом кретању исцртава кругове, вертикалне и хоризонталне линије. Центар и периферија повезани су међусобно токовима информација, капитала, радне снаге, идеја.

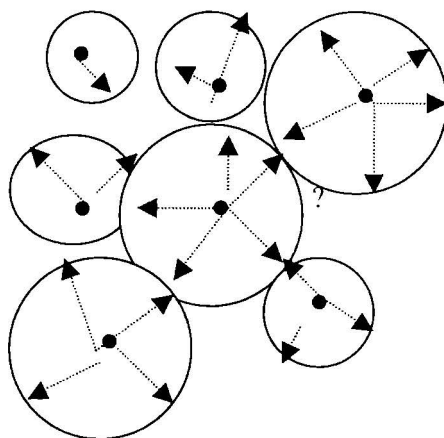
Покретачка снага, која условљава настанак и развој система "центар-периферија" је квалитативна трансформација центра услед генерирања, усвајања и дифузије технолошких, социјалних и других иновација. Центар стално црпи разноврсне ресурсе из периферних подручја, што продубљује територијалну неравномерност, слаби периферију. Центар може постојати у времену и простору само ако је повезан са периферијом, која представља природну зону његове експанзије. У почетку, међурегионални контрасти се повећавају, поларизује се социјално-економски простор. Ипак, током времена, развој центра подстиче и развој периферије; без развијеног центра није могућ ни развој пер-

иферије. Периферија може очекивати свој прогрес само ако прихвата и користи све културне, политичке, економске и остале емисије из центра.

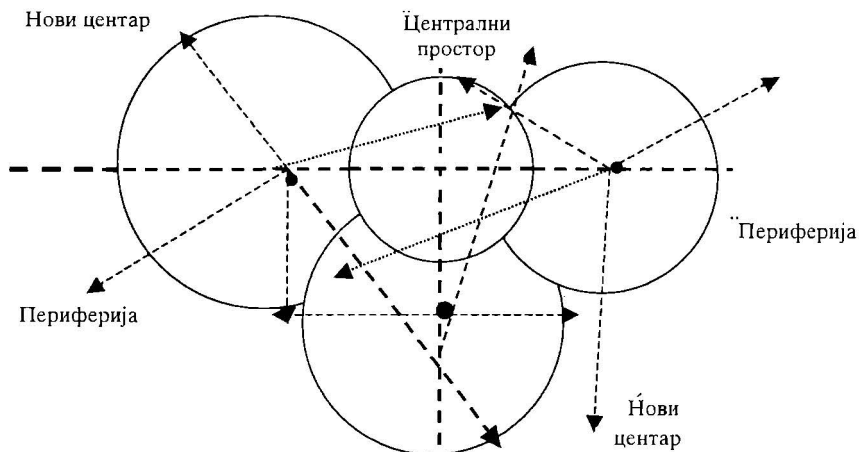
Према томе, разлике између центра и периферије су објективна географска закономјерност. Утицаји центра на периферију, и обрнуто, врше се у процесу њихових узајамних прожимања и спајања. У почетним фазама развоја правци утицаја иду од периферије ка "тачки атракције" која постаје фокус концентрације. У вишим фазама развоја културни и економски утицаји иду у обрнутом смјеру – дифузно од центра ка периферији. Културни појасеви и метанастазичка кретања на Балканском полуострву које је идентификовао Јован Цвијић, добра су илустрација ове теорије.

Сл. 1. Вертикално кретање према "тачкама атракције"

Сл. 2. Кружно или дифузно кретање

Сл. 3. Хоризонталне линије кретања, представљају експанзију и сукобе интереса сусједних центара моћи (Слична појава у геоморфологији назива се "шаријаж")

2. *Детерминација утицаја географске средине.* Према Јовану Цвијићу, повољности за узајамно прожимање и спајање, које омогућују историјски развој и цивилизацијски процес, су условљене географским и геоморфолошким склопом одређених територија. Вредност периферије за центар зависи од географских граница (баротијера) и њихове могућности да пропуштају утицаје из центра. Географска отвореност периферне зоне према центру омогућује њен политички и историјски развој.

3. *Хијерархија територијалних система "центар-периферија".* По Цвијићу, геополитички центар вишег ранга је централни простор у пресецишту периферних простора сусједних центара. Услед тежње да заузму периферију независну од њих, сусједни центри ће помјерати своја тежишта ка тој позицији која ће им омогућити дифузију различитих културних и економских утицаја на сусједне центре нижег реда и ширу периферију. Просторна организација центара различитог хијерархијског ранга представља компромис њихових међусобних функција и интереса. Неусклађеност функција и интереса између центара чини основу конфликта.

Геополитичке функције и геостратешки интереси се остварују преко три типа релација између центра и периферије: Вертикално кретање које доводи до помјерања центара (сл. 1); кружно или дифузно кретање које омогућује пенетрацију различитих културних и економских утицаја према периферији (сл. 2); кретање дуж хоризонталних линија уколико сусједи остварују њихову експанзију према периферији (сл. 3). У овом трећем случају се стварају конфликтне зоне услед пресецања зона утицаја. Кристалер је искључио конфликтне зоне тако што је умјесто кругова нацртао шестоугаонике који покривају цијели простор без међусобног пресецања.

Ову теоријску конструкцију и њен модел користио је Јован Цвијић знатно прије појаве теорија центрипеталних и центрифугалних сила Р. Хартшорна и модела "центар-периферија" Фридмана. Њему је ова теорија послужила за описивање географских услова на Балканском полуострву и дефинисање типова веза и релација између периферних и централних простора. Тако, стављена у одговарајући историјски контекст, теорија и њен модел су добили следећи облик:

1. *Географске карактеристике Балкана* (поморске и геоморфолошке везе са Малом Азијом и континентална отвореност према Европи) су природни и повезујући услови за остваривање процеса узајамних утицаја и трансформација центра и периферије. Два типа геоморфолошких карактеристика полуострва, т.ј. "пенетрација-спајање-прожимање" и "изоловање-одвајање", су оне објективне географске особине које чине регион врло важном периферијом за центре (Малу Азију и Европу), од античких времена до модерног и савременог доба. Дуж њих воде комуникациони правци Сјевер-југ и Исток-Запад, или уздужни и попречни правци. Све то као и отвореност сјеверне границе према Европи фаворизује развој периферног простора и подстиче помјерање центра у правцу периферије. Двије главне тачке нодалитета Балканског полуострва – Београд и Истамбул, налазе се на дијааметрално супротним рубовима Балканског полуострва и повезују га са сусједним центрима моћи у Средњој Европи и у Малој Азији.

2. Овај тип релација, детерминисан од географске средине, имао је основни историјски резултат у чињеници да је Балкан био центар политичке, економ-

ске и културне моћи у вријеме Византијске империје. Балканско полуострво је, захављујући отворености према сусједним областима Мале Азије и Европе, имало улогу трансмисије, а затим и центра дифузије материјалних и културних добара. Балкан се налази између два центра моћи – Мале Азије на једној и Европе на другој страни, између којих је имао улогу веома важне периферије, а у одређеним историјским периодима је преузимао и улогу центра који је емитовао културне, политичке и економске утицаје у правцу периферних простора. Положај Константинопоља између Европе и Мале Азије то илуструје. Са Цвијићевог гледишта, географски положај Константинопоља нема стратешки положај сам по себи. У ствари, његове географске карактеристике чине га врло периферним градом на полуострву.

3. По Јовану Цвијићу, природни историјски развој Балкана је прекинут због "турског продора" који је дугорочно учинио полуострво периферијом Европе. Штавише, Полуострво је било лишено унутрашњег културног центра уопште; то му је дало ново геополитичко и геостратешко значење. Од тада стратегија детерминише значај Балканског полуострва у Европској историји. Политички и економски значај овог простора, детерминисан његовим географским карактеристикама, огледао се у центру око којег је полуострвски унутрашњи простор уређен (организован). То показује да геостратешке вредности Балкана и његових појединих дијелова одређују типове односа између периферије (Балканско полуострво) и центра (Централна и Западна Европа).

4. Геополитичке и геостратешке везе и интеракције између периферног и централног простора створиле су *Источно питање*. Према Цвијићу, суштина овог геополитичког проблема није ништа друго него конфликт Русије (један од сусједних центара моћи) у експанзији према Источном Балкану (њеној природној периферији) и противакција Европе (центра) да заустави то кретање. Русија је у тежњи да заузме периферни простор кретањем по хоризонталним линијама (сл. 3) укрстила своје интересе са друга два центра моћи - Западном и Централном Европом с једне стране и Малом Азијом са друге. У овом историјском периоду у овим констелацијама центара и периферија, Бугарска је била централни простор Полуострва а истовремено важна транзитна периферија између Централне Европе и Мале Азије.

5. На другој страни, према Цвијићевој географској анализи, сјеверна граница која повезује полуострво са Европом је подијељена на два дијела, Источни и Западни. Преко источног воде комуникације са Европским дијелом Русије, док преко западног воде комуникације са Централном и Западном Европом. Чињеница да бугарске територије заузимају источни дио границе, а српске територије западни дио, дала је Цвијићу основе за компарацију геостратешке вредности региона источног Балкана, тј. Бугарске, и западног Балкана тј. српских земаља. Бугарска је задобијала већи значај само као геополитички експонент Русије (*Димитрова С., 1996*).

6. Релације и везе између централних и периферних простора су измијењене организовањем нових националних држава у Европи. Тако, последице уједињења Њемачке и успостављања њене политичке алијансе са Хабзбуршком империјом, главни политички циљ анти-њемачке Европе био је да спријечи укључивање или гравитирање околних центара према Централној Европи. Ово кретање дуж хоризонталне линије, које води до нове редистрибуције централног простора у правцу њених југо-источних сусједа (Централна Европа)

могу бити извршене само ако ти сусједи апсорбују најближу периферију - Балкан, посебно његове западне дијелове. Моравско-вардарска комуникација је природна географска директриса, која омогућује везе центар-периферија (кретање дуж вертикалне линије).

7. Србија је посредством својих маркантних географских директриса – уздужних и попречних удолина које имају особине спајања и прожимања у ширим регионалним констелацијама, географски предиспонирана да буде централизујућа област југоисточне Европе. Изражавајући у својим традицијама, социјалним и политичким структурама наслијеђе култура Европе и Азије, Србија се увијек налазила под великим утицајем европске цивилизације. Србија упркос свом прелазном, изложеном и промијенљивом геополитичком и геостратегијском и макрорегионалном положају, посједује истовремено, оне и онакве просторно-физичке и функционалне константе које ће њеној територији и интеррегионалним правцима увијек давати примат у читавој југоисточној Европи, како на плану државно-територијалне организације, тако и у вези посредничке и транзитне функције у односу на њено окружење. То је географска и историјска закономјерност, запажена и потврђена у дјелима Јована Цвијића и његових сљедбеника.

Јован Цвијић је први научник који је показао значај ових комуникационих линија које повезују Централну Европу са Балканом и Малом Азијом и воде најкраћи пут до Суецког канала. Осим тога што ове линије повезују периферију и центар оне имају изванредан стратешки значај не само за Европу (центар) него такође и за Балкан (зона експанзије). На тај начин Морава и Вардар постају интерни центар полуострва; онај који организује географски и политички простор Балкана. У Цвијићевом погледу, Србија је балканска држава која има функцију регионалног геополитичког центра у контексту релација центар-периферија. Зато, тврди он, полазећи са гледишта географије, етнографије и етно психологије, територија Србије је природно повезана са Панонском низијом и јужно словенским територијама Хабзбуршке империје. На језику политичке дипломатије, ово значи да постоје неопходни геополитички, етно-психолошки и геостратешки услови за трансформисање простора Балкана у сједињене независне државе Балкана. Та творевина може да настане ако центар (Србија) обједини њене околне периферне зоне (дио Паноније и земље Аустроугарске империје), али у корист и у интересу Западне Европе (Цвијић, *Сабрана дела*, 1991). Тек када балканске земље (према Цвијићевој тези), буду контролисати главне путеве од Централне Европе до Балканског полуострва и Азије, преузимајући функције баријере против Њемачке експанзије и чинећи немогућим реализацију геополитичке идеје назване *Drang Nach Osten*. У овом историјском времену (крај 19. и почетак 20. вијека) главни геополитички правци експанзије нису ишли из Русије него из Централне Европе у правцу југоисточне периферије. Ако је Моравско-вардарска удолина унутрашњи центар Балкана (послије 1913. г. припада Србији), онда стратешки фокус, према свим природним и логичким мјерилима, припада Србији. Осим тога, Срби још држе западни сектор границе/везе између Балкана и Европе. Полазећи од значаја тог сектора за повезивање Централне и Западне Европе са Периферијом, Цвијић је елаборирао став о геополитичкој улози, историјском правцу и

стратешком значају географског положаја Србије. У том контексту може се разматрати и положај Републике Српске.

Мит и реалност геополитичког положаја Србије

У раном средњем вијеку (VI-XIII в.) српске земље су биле важна карика у просторном повезивању између Европе и Мале Азије, укључујући један од праваца тзв. свиленог пута, који је коришћен за пренос скупочијених роба од номадских група, трговаца, бјегунаца, дипломата, духовника итд. Утицај те ријеке људи, материјалних и духовних вриједности и утицај на српски етнос био је како позитиван, тако и деструктиван, а најчешће су била присутна истовремено оба утицаја. Османска инвазија, пад византије – религиозног и културног патрона, модела државности балканских Словена, прекида трансмисиону функцију српских земаља за више од пет вијекова.

Од 1459. г. српска деспотовина је потпуно потчињена Османској империји. Срби су, по ријечима Вука Караџића, "сами својијем средствима, готово непознати цијелој Европи" извојевали аутономан статус (1829. г.) а потом и независност која је потврђена на Берлинском конгресу (3. марта 1878). Од тада српска интелигенција и политичка елита, при оцјени националног простора нове државе као да се враћа у Средњи вијек, када је Србија била некад савезник, некад непријатељ, али увијек ученик Византије – најмоћније империје у раном Средњем вијеку. Ретроспективна глорификација географског положаја земље не одговара њеном изгубљеном централитету с падом Византије и послије маргинализацијом Источног Средоземља, не увиђа периферност према главним свјетским социо-економским и војно-политичким половима с краја XIX и почетка XX вијека.

То прецијењивање сопственог националног простора је позната ствар за све народе а посебно за балканске, гдје је у националном памћењу дубоко закодирано убијеђење у особити значај, да не кажемо искључивост земље и народа, помијешано с поносом историјске величине (иако у већини случајева минуле!). Не само код Срба, него и код Бугара и Руса, у народном предању сусрећемо мит положаја на свјетском раскршћу, мит великих природних богатстава, мит свете земље заштитнице и царева светитеља, мит националне величине и посебне историјске мисије.

Националистичка политика и образовање, као и изолација Балкана од модерног развоја, послије Велике француске револуције спречава да се превазиђе заводљива перцепција прошлости, која се пројектује на садашњост. То се добро види у распрострањеној код нас иконографској представи о кључном мјесту у свјетским процесима. Такво прецијењивање које се у отвореном или прикривеном виду осјећа од појаве Цвијићевих дјела па до данас у уџбеницима из историје и географије, и чак у научним радовима, обично се оправдава слиједећим аргументима, који се узимају као историјске константе:

- Србија је положена на најкраћем копненом комуникационом снопу између Европе и Блиског истока, који се ту рачва и укршта с магистралама које повезују Средњу Европу с Источним Средоземљем и Јужним Јадраном;
- Земља је у зони конвергенције ријечне мреже Средњег Подунавља;

- Српске земље имале су улогу предзиђа за одбрану хришћанске Европе од турских продора и ширења ислама. За многе Србе то води до сумњивог очекивања да их Европа и Русија неће оставити у случају неке конфронтације;
- Сама по себи земља представља велики интерес са својим природним богатствима, индустријом, пољопривредом, радним ресурсима и интелектуалним потенцијалом.

Услијед геополитичких митова и предрасуда, западне земље српско питање гледају као дио глобалне стратегије према Русији. Потискивање Срба се сматра потискивањем "руског фактора" у Европи и на Медитерану. У геополитичким плановима зидара "Новог свјетског поретка" Југославија губи "raison d'être" и представља периферни "вакуум моћи". У прагматичком смислу, са гледишта свјетског односно европског система "центар-периферија", територија Србије је периферан простор, оличење хаоса, у односу на уређени центар, који се труди да ту уведе некакву стабилност.

Србија је у XX вијеку преживјела неколико критичних ситуација које су претиле да униште народ, а прије свега његове тековине у области привреде, науке, културе и образовања. Србија улази у XXI вијек са шест негативних елемената биланса из претходног периода:

- 1) са нарушеним и исцрпљеним ресурсима природне средине;
- 2) са застарјелом структуром и неодговарајућим квалитетом националног богатства;
- 3) са тешким бременом спољашњих и унутрашњих дугова;
- 4) са окупираним дијелом своје територије и послједицама ратних разарања;
- 5) са лошом репутацијом и незавидним међународним положајем;
- 6) Са негативним демографским билансом.

Ако знамо да се налазимо пред изазовима центара моћи који генеришу промјене у овом дијелу Европе, треба се запитати, како се наше друштво може најефикасније адаптирати тим промјенама и окренути их у своју корист? Нема једнозначног одговора на то питање, као ни на питања која из њега проистичу – које су покретачке снаге тих промјена и у вези с тим, ко ће бити сила број 1 у Европи и Свијету у првом кварталу или половином XXI вијека. Да ли ће Србија смоћи снаге да се адаптира промјенама и да заузме улогу стожера интеграције Балкана, како је Цвијић предвидио?

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Да би се схватила природа дијелом тачних а дијелом прецијењених перцепција положаја Србије, треба да се имају у виду перипетије историјске судбине балканских народа, њихова доскорашња изолованост, деформисаност њихове менталне карте свијета и свјетских догађаја, као и неки други извори геополитичког максимализма.

При реалистичкој оцјени геополитичког положаја Србије треба имати у виду слиједеће особености:

- 1) Представа о земљи на раскршћу је основни елемент у националној иконографији. У стварности, чињеница да су српске земље прелазне, не значи да оне имају резервисан кључни значај раскршћа у геополитичком и култур-

олошком смислу. У суштини Балкан као цјелина је био више транзитна зона, него раскршће. Цвијић је окарактерисао ове просторе као "медијум за паркурирање, пројуривање и протрчавање" различитих освајача.

2) Србија има централни положај на Балканском полуострву, али без властитог излаза на море. Овај географски хендикеп се донекле умањује коришћењем пловних ријека Дунава и Саве.

3) Положај у средњем Подунављу је значајан али нема квалитет геополитичког кључа – какав су Гибралтар, Тјеснаци, Кипар – према свјетским геостратешким интересима. Хинтерланд српских лука на Дунаву није успоредив са потенцијалом Солуна, Ријеке, Констанце.

4) Географски положај Београда у центру средњег Подунавља и Ниша на споју Моравско-вардарске и Нишавске удолине, скоро у центру Балканског полуострва, једна је од предности Србије у глобалним комуникацијама. Међутим, изградња алтернативних праваца кроз Бугарску улога Моравско-вардарске удолине ће се релативизирати.

5) Балканско полуострво је отворено извана, али је доста тешко за прожимање и повезивање изнутра. То је у вези како са сложеном топографијом, тако и са етно-конфесионалним и политичким геодиверзитетом познатим под називом "балканизација".

6) Србија је окружена великим бројем сусједа, са којима трансграничне комуникације нису увијек онакве какве би требале бити. Користећи израз француског геополитичара М. Фушеа (*Foucher, 1991*), балканске земље су наслиједиле границе-фронтове, а не зоне активних веза, прозоре у свијет. Осим тога сусједске односе оптерећују регионализми и сепаратизми у пограничним подручјима, подстицани из сусједних земаља, што додатно компликује геополитички положај Србије.

7) Ново вријеме даје могућности за позитивне промјене. Важна претпоставка за то је способност за реалистичко преосмишљавање геополитичког положаја српског етничког простора. То претпоставља корекцију националних иконографских представа, колико год да је то тежак процес. Видимо да је геопростор насељен Србима "географски, цивилизацијски и уопште, историјски предодређен за интеграционе и дезинтеграционе токове различитог карактера и домета. То је његова географска и историјска реалност, његово латентно својство, чињеница прошлости и садашњости. Да ли ће у таквој дијалектичкој супротности одлучујуће преовладати интегративна географска и друштвена компонента и постати чињеница будућности, зависиће искључиво од разумног савладавања унутрашњих баријера, премошћавања цивилизацијских и социопсихолошких прагова и претварања развојних диспропорција у богатство развојних могућности" (*Радовановић М., 1989*).

ЛИТЕРАТУРА

- Грчић М.,** *Геополитички положај Југославије у прошлости и данас*, Зборник радова Института за географију, св. 31, Београд, 1984.
- Грчић М.,** *Геополитички положај Србије у Подунављу и привредне интеграције Европе*, Зборник "Подунавље у Србији". УУС, Београд, 1998.
- Грчић М.,** *Крајина као велика граница и етноконтактна зона*, Гласник СГД, св. LXXV, бр. 1, Београд, 1995.

- Грчић М.**, *Елементи политичке географије и погледи на геополитичке проблеме Балкана у делима Јована Цвијића*, Гласник ГД Републике Српске, св. 1, Бања Лука, 1996.
- Грчић М.**, *Нове функције граница Републике Српске у условима регионалне интеграције и пограничне сарадње*, Зборник "Република Српска у дејтонским границама", ГД РС, Бања Лука, 1998.
- Грчић М.**, **Мироненко Н. С.**, **Толстоборов И. С.** *Основни геополитички модели светског поретка у XX веку*, Зборник радова, Географски факултет, св. 45, Београд, 1995.
- Грчић М.**, *Географски модел геополитичких односа у свету, Европи и на Балкану*, Глобус, св. 18.19, Београд, 1994.
- Грчић М.**, *Антропогеографски и геополитички проблеми Балкана*, Гласник Географског друштва РС, бр. 3, Бања Лука, 1999.
- Грчић М.**, *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000.
- Радовановић В. С.**, *Југославија – географски положај, унутрашње и спољашње везе*, Гласник етнографског института САНУ, књ. III, 1953-54.
- Радовановић М.**, *Просторне детерминанте и фактори демографског развоја у Србији*, "Статистичар", бр. 10, Београд, 1983.
- Радовановић М.**, *Географски простор и друштвено-историјски процес*, у књ. Југословенски геопростор, Београд, 1989.
- Радовановић М.**, *Антропогеографске и демографске основе развоја насељености у Србији*, Зборник радова ГИ Јован Цвијић САНУ, књ. 43, Београд, 1991.
- Стојков Б.**, *Процеси регионализације у земљама централне, источне и југоисточне Европе*, Гласник СГД, св. LXXX – бр. 1, Београд, 2000.
- Foucher M.**, *Fronts et frontières, un tour du monde géopolitique*, Paris, Fayard, 1991.
- Цвијић Ј.**, *Географски и културни положај Србије*, Сабрана дела, књ. 4/1, друго издање, Књижевне новине, Београд, 1991.
- Цвијић Ј.**, *Балканско полуострво*, Сабрана дела, Друго изд., Књижевне новине, Београд, 1991. (Наслов оригинала: *La péninsule Balkanique. Géographie humaine*. Paris, 1918).
- Чубриловић В.**, *Међународни положај југословенских земаља концем XVIII и поч. XIX века*, у књ. Изабрани историјски радови, Београд, 1983.
- Dimitrova S.**, *Jovan Cvijić on the periphery and the centre*, Etudes balkaniques, 1996, No 3-4, BAN, Sofia.
- Трговчевић Ј.**, *Јован Цвијић и убомир Стојановић о будућој југословенској држави*, Преписка из 1917. и 1918. г. – Годишњак града Београда, књ. 38, 1990.

S U M M A R Y

Mirko Grčić

PERCEPTION OF GEOGRAPHICAL POSITION OF SERBIA BETWEEN TRADITIONAL MYTHS AND CONTEMPORARY REALITY

In this article has observed myths and reality which relate to position of Serbia in cultural, geopolitical and geostrategic aspects. In critical manner author is observed visions of geographical situation of the territory of Serbia, which are deep-rooted in national iconography of Serbs. On the basis of realised usefulness and damages for Serbia national state, which are effect of geographical position, author drawing conclusion that performances of geographical position are unanswered to contemporary reality. Serbia had been to suit one for transit and international cooperation, but unfavourable for self-defense and territorial cohesion. In this article has observed determinants of the position of Serbia from aspects of the centre of power in Europe, and from aspects of periphery, as for Europe is the Balkan.